

SOCIALINĖ POLITIKA IR ŠVIETIMAS

Egzistencialistinė paradigma socialiniame darbe: ribos ir galimybės

Natalija Bogdanova

Socialinio darbo magistrė
Vilniaus miesto Socialinės paramos centro
Pagalbos priklausomiems asmenims tarnybos
socialinė darbuotoja
Kauno g. 3, LT-03212 Vilnius
El. paštas: n.bogdanova@spcentras.lt

Birutė Švedaitė-Sakalauskė

Socialinių mokslų (sociologijos) daktarė
Vilniaus universiteto
Socialinio darbo katedros lektorė
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: birutesvedaite@yahoo.de

Straipsnyje analizuojamas egzistencinis socialinis darbas. Remiantis dviejų originalių egzistencinio socialinio darbo teorijų (D. F. Krillo ir N. Thompsono) tyrimu, pristatomi esminiai egzistencinio socialinio darbo modelio principai bei galimybės: nuo individualaus terapinio darbo iki visuomeninių pokyčių. Straipsnyje taip pat rekonstruojamos priežastys, apsunkinančios egzistencinio socialinio darbo plėtotę praktikoje. Galima teigti, kad esminius egzistencialistinės¹ paradigmos taikymo praktikoje sunkumus nulemia socialinio darbo profesijos specifika.

Pagrindiniai žodžiai: egzistencializmas, egzistencinis socialinis darbas, egzistencialistinė pasaulėžiūra, socialinio darbo raida, (neo)liberalios socialinės apsaugos tendencijos.

Įvadas

Socialinis darbas – tai profesionali pagalba ieškant gyvenimo prasmės: toks teiginys verstų gūžčioti pečiais daugelį socialinio darbo praktikų ne vien Lietuvoje, bet ir ten, kur socialinis darbas turi ilgametę tradiciją. Palydėjimą link prasmingo gyve-

nimo esame linkę priskirti kitoms profesijoms: visų pirma dvasininkams, taip pat psichologams, psichoterapeutams, ypač egzistencinės psichoterapijos atstovams, iš dalies – psichiatrams. Net apie pedagogo ar socialinio pedagogo veiklą nemąstoma (arba tai daroma labai retai) kaip apie paruošimą prasmingam, visaverčiam gyvenimui. Kyla klausimas kodėl? Juo labiau kad teorinių socialinio darbo modelių kontekstu visuomet minimas ir egzistencinis socialinis darbas: vienur kaip savarankiška teorinė koncepcija, kitur – susiejus su humanistine teorija (Horner ir Kindred, 1996; Vitkauskaitė, 2001; Alifanovienė, 2003).

¹ Dėl sąvokų „egzistencinis“ ir „egzistencialistinis“ vartojimo: straipsnyje šios sąvokos nėra sinonimiškos. Sąvoka „egzistencinis“ vartojama kalbant apie socialinio darbo modelį (analogiškai „egzistencinei psichoterapijai“ etc.) arba apie egzistenciją, egzistencinius asmens poreikius. Sąvoka „egzistencialistinis“ vartojama tada, kai norima pabrėžti ar apibūdinti iš egzistencializmo, kaip filosofijos krypties, kylančias sąsajas (pvz., egzistencialistinė pasaulėžiūra, egzistencialistinė laikysena, egzistencialistinė paradigma etc.).

Taigi egzistencializmas bet kuriuo atveju yra palikęs pėdsaką socialiniame darbe, vis dėlto kasdieninėje praktikoje iki šiol jis nėra plačiai žinomas, juo labiau plėtojamas. Visa tai skatina giliau *pažvelgti į egzistencinį socialinį darbą – suprasti, koks jis yra*, kita vertus – *atsakyti į klausimą, kas trukdo egzistenciniam socialiniam darbui įsigalėti praktikoje*. Tai yra šio straipsnio *tikslai*. Straipsnyje pristatomo tyrimo *metodai*: teorinė mokslinių šaltinių analizė, lyginimas, sintezė ir interpretacija.

Straipsnio temą diktuoja ne vien mokslinis interesas, galbūt net labiau profesinė socialinio darbo tikrovė. Kaip žinoma, yra keletas galimybių nusakyti socialinio darbo profesijos adresatus, jų problemas ir nubrėžti profesionalios pagalbos strategijas teoriniu socialinio darbo kontekstu. Viena iš šių strategijų – egzistencialistinė: *socialinio darbo klientai yra asmenys, kaip niekas kitas patiriantys gyvenimo beprasmybę*. Šiuo atveju ji (gyvenimo beprasmybė) slepiasi už suicidų, agresyvaus elgesio, smurto, šeimos narių santykių tragedijų, nemylimų ir paliktų vaikų, įvairių priklausomybių, psichikos ligų ir taip toliau (Frankl, 1998; Maslow, 1989; Payne, 1997; Wagner, 2008). Taigi, vadovaujantis šiuo požiūriu, gyvenimo prasmės nematymas – giluminė ir tikroji ne tik asmeninių, bet ir socialinių problemų priežastis.

Mintis jokių būdu ne nauja, dėl jos egzistencialistai sutaria nuo pat XX a. pradžios – laiko, kai ne tik suklestėjo egzistencializmo filosofija, bet ir – kaip rodo aktualūs tyrimai – modernių žmonių pasaulyje atsirado pati gyvenimo beprasmybės problema – iki šiol jokiais laikais nepatir-

ta taip grėsmingai, taip visuotinai ir kartu taip individualiai (Wagner, 2006). Galbūt sąsaja pasirodys neįprasta, vis dėlto būtinai paminėtina: socialinio darbo profesijos pradžia (lygiai kaip ir psichoanalizės bei psichoterapijos) irgi datuojama tuo pačiu laikotarpiu. Tai būta laiko, kuris pagimdė ne tik gyvenimo prasmės problemą, iš to kylantį egzistencializmą, bet ir profesionalios – kitokios nei iki tol – psichologinės, terapinės bei socialinės pagalbos poreikį. Kai žvelgiame iš ką tik nusakytos perspektyvos, klausimas tampa ypač aktualus: jei už socialinių ir individualių problemų iš tiesų slypi gyvenimo beprasmybės tema ir ji paliečia be išimties visus, tai ar socialinio darbo profesija neturėtų atliepti vieno esminių postmodernaus žmogaus gyvenimo poreikių – prasmingo gyvenimo ieškos? Ir jei ji to nedaro, tai kodėl?

Egzistencinis socialinis darbas: nuo asmens terapijos iki politinių pokyčių

Kokia yra egzistencinio socialinio darbo kaip teorinio ir / ar praktinio modelio esmė?

Siekiant šio straipsnio tikslo, toliau tekste analizuojamos ir lyginamos originalios dviejų socialinio darbo teoretikų koncepcijos, gimusios skirtingu laiku, skirtingose šalyse, tačiau abi viena tema – apie egzistencinį socialinį darbą. Tai rodo patys veikalų pavadinimai: Donaldas F. Krillo *Existencial social work* („Egzistencinis socialinis darbas“) (1978) ir Neilo Thompsono *Existentialism and social work* („Egzistencializmas ir socialinis darbas“) (1992).

Šie du autoriai ir jų veikalai pasirinkti neatsitiktinai: visų pirma, jų lyginimas puikiai atskleidžia, kaip kito egzistencinio

socialinio darbo samprata vykstant paties socialinio darbo raidai ir visuomenės pokyčiams, kita vertus – parodo tai, kas egzistencialistiškai suvokiamame socialiniame darbe buvo ir lieka konstanta. Kitas analizės šaltinių pasirinkimo argumentas: šie veikalai yra bene vieninteliai, kuriuos straipsnio autorėms pavyko rasti, *konstruojami kaip savarankiška egzistencinio socialinio darbo teorija*². Pastarasis faktas leidžia daryti prielaidą, kad egzistencinis socialinis darbas, kaip savarankiška socialinio darbo teorija, nors pradėtas seniai, vis dėlto atstovaujamas negausiai arba bent jau nėra toks populiarus kaip sistemų teorija ar kitomis sociologinėmis teorijomis grindžiamas socialinis darbas pastaraisiais dešimtmečiais.

Denverio universiteto socialinio darbo profesorių Donaldą F. Krillą galima laikyti vienu pirmųjų egzistencinio socialinio darbo teoretikų. Jo veikalas pasirodė 1978 metais: vėliau socialinio darbo istorijos tyrinėtojai vieningai sutarė – tai būtų socialinio darbo „psichologizavimo“ eros (Wendt, 1990; Davies, 1994), tad suprantama, kodėl egzistencinio socialinio darbo idėja gimė būtent tuomet, o egzistencializmo filosofija lygiai kaip ir egzistencinė psichoterapija pasirodė esanti ypač vaisinga socialiniam darbui. D. F. Krillas priešinosi tuo metu vyravusiam „technokratiniam“ požiūriui į socialinį darbą ir siekė jį pasukti priešinga linkme – atvirai deklaravo žmogaus dvasingumo, transcendentistiškumo idėjas ir jų reikšmę socialinio darbo praktikai.

Sąlygiškai D. F. Krillo veikalas tarytum skyla į dvi dalis: pirmojoje svarstomos egzistencializmo idėjos apie žmogų ir jo gyvenimą; antroji dalis skiriama socialinio darbuotojo, kuris čia vadinamas terapeutu (!), vaidmeniui sprendžiant asmenines ir socialines problemas. F. D. Krillas egzistencialistinei asmens kaip būties-pasaulyje koncepcijai skiria kiek daugiau negu pusę knygos – tai rodo, kokia svarbi jo teorijoje egzistencialistinė laikysena, egzistencialistinis požiūris į žmogų ir pasaulį apskritai. Autorius ypač sutelkia dėmesį į asmens egzistencinius poreikius: ne tik pripažįsta jų buvimą, bet ir iškelia jų tenkinimo pirmenybę prieš fizinių poreikių tenkinimą. O visuomenės gyvenimą (arba socialinį pasaulį) D. F. Krillas vertina labai kritiškai, nuo jo tarsi atsiriboja: jame vien totalus susvetimėjimas, kuris verčia ne tik slopinti savo giluminius vidinius poreikius, bet ir laikytis vartotojiškos, konformistinės gyvenimo pozicijos. Šiuo požiūriu autorius tvirtai laikosi pozicijos, kad kaip tik tai ir sąlygoja asmens vidinių konfliktų, kurie ilgainiui perauga į socialines problemas, atsiradimą³.

Kas, anot D. F. Krillo, svarbu egzistencinio socialinio darbo praktikoje? Visų pirma siekti, kad klientas keistų savo gyvenimo viziją ir jo pajautimą. Tai gali įvykti individualiai dirbant su asmeniu. O tokio

² Kalbomis, kurias moka autorės: anglų, vokiečių bei rusų.

³ Kaip minėta, toks D. F. Krillo socialinių problemų suvokimas visiškai atitinka vieną esminių egzistencialistų nuostatų, kad išoriškai matomos problemos, pavyzdžiui, priklausomybė nuo psichiką veikiančių medžiagų, depresija, savižudybė, netgi agresyvus elgesys ir ypač probleminiai tarpusavio santykiai išreiškia daug gilesnius vidinius, nematomus dvasinius konfliktus – nuslopintus ir dėl to nepatenkintus egzistencinius poreikius, kurie gali būti apibūdinti kaip gyvenimo prasmės poreikiai.

darbo sėkmės garantas iš esmės tik vienas – paties socialinio darbuotojo asmenybė ir jo gebėjimai. Kaip matyti, autorius socialinį darbą suvokia kaip individualią, netgi terapinę pagalbą asmeniui, kenčiančiam dėl vidinių konfliktų, siekiančiam išlaisvinti savo egzistencinius poreikius ir ieškančiam savo gyvenimo prasmės. Gali kilti klausimas, kuo egzistencinis socialinis darbas skiriasi nuo egzistencinės psichoterapijos ar logoterapijos? Atsakymas paprastas – niekuo. Tai ir yra egzistencinė terapija, tik su socialinio darbo klientais, įgyvendinama individualiai arba grupėmis. Neatsitiktinai D. F. Krillas socialinį darbuotoją be didesnių skrupulų vadina terapeutu. Šiandien tokia pozicija veikiausiai sukeltų pasipriešinimą, ypač psichoterapeutų. Tačiau, kaip minėta, D. F. Krillas savo teoriją plėtojo socialinio darbo „psichologizavimo“ laikotarpiu, tuo metu buvo įprasta, kad socialiniai darbuotojai (žinoma, įgiję papildomą išsilavinimą) veikė kaip terapeutai, o socialinio darbo profesija buvo tapatinama su psichologija.

Kita vertus, D. F. Krillas nėra konservatyvus egzistencinės psichoterapijos ar logoterapijos metodo šalininkas. Atvirkščiai, jis supranta, kad socialinio darbo praktika skiriasi nuo psichoterapinės praktikos, todėl palieka laisvę socialiniam darbuotojui pačiam pasirinkti, kokiais metodais vadovautis darbe. Taigi autorius nevengia metodų eklektiškumo, atvirkščiai – laiko tai socialinio darbo būtinybe. Anot D. F. Krillo, egzistencinio socialinio darbo esmė netgi ne metodas, o paties socialinio darbuotojo asmenybė ir jo egzistencialistinė pasaulėžiūra. Šiai temai ir skiriama antroji veikalo dalis. Labai įdomus D. F. Krillo požiūris

į socialinį darbuotoją kaip būtį-pasaulyje: jis yra maištininkas ir sukilėlis, savotiškas Don Kichotas, kovojantis su beprasmybės ir susvetimėjimo malūnais. Teikdamas pagalbą asmeniui, socialinis darbuotojas „panaudoja pats save“: savo jausmus, vaizduotę, tai, kaip pats supranta gyvenimą ir jo prasmę, savo paties nepatenkinatus ar užslopintus egzistencinius poreikius arba tai, kaip pats sprendžia savo egzistencines problemas. Visos tos priemonės gali padaryti ir daro lemiamą įtaką kliento asmenybei. D. F. Krillas vartoja sąvoką – „*asmeninė specialisto galia*“ (Krill, 1978, p. 185). Ši „asmeninė galia“ ir yra egzistencinio socialinio darbo pagrindas – viskas priklauso nuo socialinio darbuotojo / terapeuto egzistencialistinės laikysenos ir jo asmenybės gebėjimų megzti su klientu stiprų tarpasmeninį ryšį ir per jį daryti poveikį. Kitaip tariant, D. F. Krillo socialinis darbuotojas turi būti įsitikinęs egzistencialistas ne vien teoriniu požiūriu, bet ir savo paties gyvenimu.

Stafordšyro universiteto socialinio darbo profesoriaus Neilo Thompsono egzistencinio socialinio darbo teorija kitokia. Ir tai suprantama: veikalas *Existentialism and social work* pasirodė beveik po 15-os metų – per šį laiką kito ne tik vakarietiška visuomenė, bet ir pats socialinis darbas. D. F. Krillo laikais socialinį darbą buvo siekiama sudvasinti, individualizuoti ir kartu psichologizuoti, o vėliau būtent už tai susilaukta stiprios kritikos – esą terapinis darbas su klientais juos tik priverčia susitaikyti su socialine nelygybe visuomenėje ir nesprendžia jų problemų iš esmės (plg. Davies, 1994; Bommes, Scherr, 2000). XX a. paskutinį dešimtmetį vyrauja

kita socialinio darbo paradigma: socialinių problemų priežastys glūdi ne asmens vidiniuose konfliktuose, o neteisingoje visuomenės struktūroje, todėl ir socialiniai darbuotojai turi ne „terapinti“ savo klientus, o imtis visuomeninių politinių pokyčių. Sąlygine prasme šį socialinio darbo raidos laikotarpį galima įvardyti kaip „politinį“ ar „visuomenės kritikos“. Koks N. Thompsono egzistencialistinis atsakas į tai – arba kokia jo teorijos esmė?

Šis autorius konstruoja *socialinę egzistencializmo teoriją*, kuri ir tampa atspirties tašku egzistenciniam socialiniam darbui. N. Thompsonas, visai kitaip nei D. F. Krillas, visą dėmesį skiria visuomenėje vykstantiems procesams, pasitelkdamas sociologinę ir politologinę analizes. Taigi jis neapsiriboja mikrosocialiniu interakcijos lygmeniu, juo labiau asmens vidiniu pasauliu, o savo egzistencialistinį žvilgsnį perkelia kitur – į visuomenę ir politiką. Vis dėlto ir toliau lieka egzistencialistas, teigdamas, esą egzistencializmas niekada nebuvo siaurai individualistinė filosofija – tiek asmens vidaus pasaulis, tiek tarpasmeninė sąveika, tiek politinė dimensija yra neatskiriamos žmogaus egzistencijos dalys. Ontologinė laisvė galima tuomet, kai žmogui tampa galima ir prieinama politinė laisvė (ir atvirkščiai). Konstruodamas socialinę egzistencializmo teoriją, N. Thompsonas daugiausia remiasi J. P. Sartre'o bandymu susieti egzistencializmą su marksizmu. Anot autoriaus, J. P. Sartre'o egzistencializmas marksistinę teoriją papildė individualia, žmogiška, ontologine dimensijomis, išryškino fenomenologinį individo ir visuomenės suvokimą ir kartu išlaikė marksistinę dialekti-

nę objektyvumo ir subjektyvumo poziciją bei įsitikinimą, kad egzistencija apima ir faktiškumą (duotybę), ir kontingenciją (neapibrėžtumą)⁴. N. Thompsonas teigia, kad dabar egzistencializmas gali būti laisvai priskiriamas prie neomarksistinių socialinių teorijų: tokios sąvokos kaip su-svetimėjimas, klasių konfliktas ir grupinių procesų dinamika, priespauda, vyraujanti ideologija, materializmas visiškai paaiškina egzistencializmo iškeliamų problemų (tiek visuomeninių, tiek individualių) priežastis ir tiksliai nusako (post)modernios visuomenės ypatumus.

Vis dėlto kaip N. Thompsonas įsivaizduoja egzistencinį socialinį darbą? Jo socialinis darbuotojas jau nebe terapeutas (nors individualus darbas su klientu ir toliau lieka svarbus), o kur kas atšresnis visuomenės kritikas, politinių pokyčių iniciatorius, netgi savotiškas „revoliucionierius“: jo politinė etika – išlaisvinimas iš priespaudos ir nelygybės, tikslas – egalitarizmas, moralė – socialistinė, nukreipta į visų sluoksnių padėties gerinimą, „lygias starto galimybes“ visiems ne tik *de jure*, bet ir *de facto*. Egzistencinio socialinio darbo tikslas dabar nebėra vien padėti atrasti individualią gyvenimo prasmę – socialinių darbuotojų politinis veikimas turi gerinti visų žmonių, o ypač labiausiai pažeidžiamų visuomenės sluoksnių, gyvenimą.

⁴ Socialiniam darbui marksistinė pozicija jokių būdų nesvetima. K. Marso konflikto, nelygybės, neteisybės sąvokos yra pagrindinės radikalaus socialinio darbo praktikoms: feministinei, iš dalies – socialinio veiksmo, advokatavimui (Payne, 1997; Johnson, 2001). Čia daugiausia remiamasi neomarksistine socialinio gyvenimo, socialinių struktūrų šiuolaikinėje kapitalistinėje visuomenėje kritika (Leonavičius, Norkus, Tereškinas, 2005).

Apibendrinant galime teigti, kad N. Thompsono teorija gerokai praplečia egzistencinio socialinio darbo galimybes: nuo individualios terapijos iki politinio socialinio darbuotojo mandato. Dabar socialinio darbuotojo profesinėje savivokoje ne vien individualus klientas ir jo gyvenimas, bet ir žmogaus gyvenimas plačiame visuomeninių procesų bei visuomeninių konfliktų kontekste. Vis dėlto N. Thompsono ir D. F. Krillo teorijos vienas dalykas lieka nepakitęs ir bendras: tai egzistencialistinė socialinio darbuotojo laikysena, pasaulėžiūra, kuri persmelkia ne tik profesinį vaidmenį, bet ir visą asmeninį specialisto gyvenimą. Šie socialiniai darbuotojai visų pirma patys yra įsitikinę egzistencialistai.

Atlikus glaustą egzistencinio socialinio darbo teorinių koncepcijų analizę, galima teigti: egzistencializmas kaip filosofinių pažiūrų sistema yra palikęs pėdsaką socialinio darbo teorijoje. Egzistencinis socialinis darbas, nors negausiai atstovaujamas, neabejotinai yra savarankiškas socialinio darbo teorinis modelis šalia kitų socialinio darbo teorijų bei koncepcijų. Jis ne tik pasiūlo savitą socialinio darbo objekto refleksijos perspektyvą, bet ir gali būti pritaikomas profesinėje praktikoje – tiek individualiu, tiek makrosocialiniu lygmeniu.

Egzistencinio socialinio darbo taikymo sunkumai

Antrasis šio straipsnio tikslas – analizuoti, kas trukdo egzistencialistinei paradigmai plačiau įsigalėti socialinio darbo praktikoje. Straipsnio autorės linkusios išskirti keletą priežasčių, lemiančių mažą šios koncepcijos populiarumą.

Pirmasis sunkumas galėtų būti *pati egzistencializmo pasaulėžiūra* arba kitaip – šio teorinio modelio *specifiniai pasaulėžiūriniai reikalavimai socialiniams darbuotojams*. Kaip minėta, egzistencinio socialinio darbo modelio pamatas – egzistencialistinis mąstymas ir šio mąstymo „persmelktas“ specialistas. Anot D. F. Krillo (1978), jei socialinis darbuotojas savo praktikoje nori remtis egzistenciniu modeliu, jis pats visų pirma turi tapti egzistencialistu. Suprantama, kad ši filosofija priimtina ne visiems. Kita vertus, jos pažinimas reikalauja papildomų egzistencializmo filosofijos studijų. Universitete būsimieji socialiniai darbuotojai paprastai susipažįsta su filosofijos pagrindais, tačiau to nepakanka, norint taikyti egzistencinį socialinio darbo modelį. Kita vertus, pasaulėžiūra, vertybinė laikysena ir jos reikalavimas socialinio darbo praktikoje nėra jokia naujiena, ji visuomet būtina (dažniausiai socialinis darbas remiasi vadamosiomis humanistinėmis vertybėmis) – šitai pabrėžia kiekvienas socialinio darbo teorinis modelis. Vis dėlto egzistencialistinė pasaulėžiūra yra savita ir tai apsunkina šio modelio sklaidą praktikoje.

Antrasis sunkumas veikiausiai susijęs su *egzistencinės psichoterapijos ir / ar logoterapijos bei egzistencinio konsultavimo metodikų taikymu*. Kitaip tariant – socialinis darbuotojas privalo papildomai studijuoti ir įgyti psichoterapeuto ar logoterapeuto kvalifikaciją. Tokios studijos imlios ne vien laiko požiūriu, bet ir finansine prasme.

Tai veda link trečiojo sunkumo – *socialinio darbuotojo profesinės identifikacijos klausimo*. Kas yra socialinis darbuo-

tojas, baigęs egzistencinės psichoterapijos studijas: socialinis darbuotojas ar psichoterapeutas? Su kokiais klientais jis dirba: socialinio darbo ar psichoterapijos? Profesinio tapatinimosi klausimas šiuo atveju sudėtingesnis nei pasirodo iš pirmo žvilgsnio: tai ne vien socialinių darbuotojų ir psichoterapeutų profesinių ribų dilema, bet ir klientų mokumo problema. Socialinio darbo klientai dažniausiai nėra pajėgūs patys susimokėti už psichoterapines paslaugas, o **valstybės socialinės apsaugos sistemai** – ir tai yra dar vienas egzistencinio socialinio darbo įgyvendinimo sunkumas – **tokios paslaugos yra pernelyg brangios**, net jei kalbame apie aukštą ekonominį išsivystymo lygį pasiekusias valstybes.

Šioje vietoje labai svarbu įterpti, kad *aktuali* socialinio darbo raida, kaip ir pati socialinės apsaugos samprata, ne vien Rytų Europos valstybėse, bet ir Vakarų Europoje (net tose šalyse, kur iki šiol vyrauja konservatyvūs ar socialdemokratinis gerovės valstybių modeliai⁵) įgauna vis daugiau (neo)liberalizmo tendencijų (Norkus,

⁵ Šiuo atveju turima galvoje G. Esping-Anderseno „gerovės režimų“ tipologija, kai skiriamas liberalusis (pvz., JAV, Jungtinė Karalystė), konservatyvusis (pvz., Vokietija) ir socialdemokratinis (pvz., Švedija) gerovės valstybės tipai. Nors pokomunistinės Rytų Europos valstybės ir jų socialinę apsaugą ne visai pavyksta priskirti vienam iš trijų tipų, vis dėlto tyrinėtojai sutaria, kad Lietuvos socialinės apsaugos sistema, iš karto po 1990 metų turėjusi konservatyviojo tipo bruožų, pastaraisiais metais yra pasukusi liberaliojo tipo linkme (pvz., privatūs pensijų fondai), kita vertus, jai tuo pačiu metu būdingi ir kai kurie vadinamojo „pietietiško“ (pvz., Lotynų Amerikos šalyse) gerovės modelio bruožai (klientelizmas, valstybinės pensijos etc.) (Guogis, 2002; Norkus, 2008). Be to, Lietuvos socialinė apsauga turi specifinių problemų, daugiausia lemiamų menkos demokratijos kokybės šalyje (pvz., Lietuvoje, palyginti su ES šalimis, yra neproporcingai taupoma socialinės apsaugos ir sveikatos apsaugos sąskaita) (Lazutka, 2007).

2008). (Neo)liberaliai suvokiama socialinė apsauga, o kartu ir socialinis darbas yra bet kuriuo atveju nepalanki erdvė egzistenciniam socialinio darbo modeliui, tačiau ne vien jam, o socialinio darbo profesijai apskritai⁶. Galėtume teigti, kad socialinis darbas šiandien vėl išgyvena „technokratiško“, netgi „suprekinto, ekonomizuoto“ požiūrio laikus (plg. Dewe ir Otto, 2001). Veikiausiai kaip tik su panašiomis tendencijomis kadaise kovojo D. F. Krillas, kurdamas ir pagrįsdamas savąją egzistencinio socialinio darbo teoriją.

Taigi, viena vertus, (neo)liberaliai suvokiama ir organizuojama socialinė apsauga yra pernelyg nepalanki dirva egzistencialistinei paradigmai, kita vertus – galbūt kaip tik dabar ji būtų ypač vaisinga socialinio darbo profesijai? Visų pirma kaip aktualios socialinio darbo raidos kritika ir (neo)liberalizmo tendencijų išsigalėjimo šioje srityje klausimas apskritai. N. Thompsono *socialinis darbuotojas-egzistencialistas-revoliucionierius* kaip tik šiandien vėl įgytų savąją prasmę. Vis dėlto, žvelgiant iš valstybinę socialinę apsaugą formuojančiųjų ir administruojančiųjų pozicijos, toks socialinis darbuotojas šian-

⁶ Visi gerovės režimų tipai turi savų pranašumų ir trūkumų. Vis dėlto, žvelgiant iš socialinio darbo profesijos pozicijų (ir, žinoma, iš šios profesijos adresatų pozicijų), liberalusis gerovės modelis, straipsnio autorių nuomone, yra nepalankiausias ne tik dėl kur kas mažesnių finansinių išteklių, skiriamų socialinei apsaugai (šiuo atveju valstybės pagalba yra teikiama siaurai apibrėžtomis klientų grupėms, socialinės išmokos yra minimalios etc.), tačiau visų pirma dėl pačios liberalistinės ideologijos – esą kiekvienas yra „pats savo laimės kalvis“ (taigi – ir savo nelaimių lygiai taip pat), o „visagale“ rinka esanti pajėgi sureguliuoti netgi ir visuomenės socialinio gyvenimo klausimus. Kaip žinoma, tokia logika yra iš principo svetima socialinio darbo profesijos savivokai ir tradicijai.

dien būtų labai „nepatogus“. Reikia pripažinti: *vienas svarbiausių egzistencinio socialinio darbo pritaikymo sunkumų yra tai, kad socialinio darbo profesija yra pernelyg priklausoma nuo socialinės politikos tendencijų*. Beje, šis faktas yra viena didžiausių socialinio darbo profesijos dilemų apskritai. Nuo pat socialinio darbo profesionalizacijos pradžios nenutyla diskusija, kas gi iš tiesų yra socialinis darbas: profesija (su visais profesijoms būdingais bruožais, tarp jų ir autonomija – t. y. ekspertiniu tam tikrų visuomenės klausimų sprendimu) ar vis dėlto savotiškas valstybinės biurokratijos ir kontrolės įrankis? (Dewe ir Otto, 2001; Varžinskienė, 2008). Vakaruose ši socialinio darbo profesijos dilema yra įsisąmoninta (vadinamasis socialinio darbo profesijos „*dvigubas mandatas*“ (plg. Galuske, 2002) – kai profesionalas tuo pačiu metu turi ir *padėti*, ir *kontroliuoti* – nuolat yra profesijos savi-refleksijos objektas), o Lietuvoje socialinis darbas kol kas veikiau primena vien socialinės pagalbos administravimą (taigi – labiau valstybės kontrolės įrankį) nei profesionalią, aukšto lygio intervencinę veiklą, gebančią inicijuoti tvarius pokyčius asmens(-ų) gyvenime⁷. Todėl, autorių nuomone, egzistencialistinė socialinio darbo paradigma ir jos radikalumas Lietuvoje kaip tik būtų ypač reikalingi – tai padėtų ne tik kritiškai pažvelgti į socialinio darbo vaidmenį, jo santykį su aktualia socialine politika, bet ir formuotis profesijos tapatu-

mui, kuris Lietuvoje dar vis pernelyg nepibrėžtas (Švedaitė, 2006).

Dar vienas egzistencinio socialinio darbo apribojimas mus vėlėi grąžina prie socialinio darbo klientų specifikos, tik kitu požiūriu. Šie asmenys dažnai *turi mažesnių savianalizės bei savęs verbalizavimo gebėjimų* nei tradiciniai psichoterapijos adresatai. Todėl kyla klausimas, ar ir kiek klasikinis egzistencinės analizės metodas bei egzistencinė terapija yra paranki socialiniam darbui. Tai nereiškia, kad socialinio darbo kontekstu neturėtų būti aktualinami klientų egzistenciniai poreikiai, vis dėlto galbūt tam reikia kitokio pobūdžio metodinių sprendimų – specifinių, tinkančių socialinio darbo adresatams. Juo labiau, kaip minėta anksčiau, D. F. Krillas ir N. Thompsonas bei kiti egzistencialistinės metodikos socialinio darbo kontekstu svarstantys autoriai (pvz., Ševčikova, 2005) nėra griežti egzistencinės psichoterapijos metodo šalininkai, jie skatina socialinius darbuotojus kūrybiškai žvelgti į savo darbą ir klientų egzistenciniams poreikiams tenkinti pasitelkti kuo įvairesnius metodus, netgi priklausančius kitoms teorinėms perspektyvoms – biheviorizmui, sociologinei sistemų teorijai, ekologiškai teorijai, kritinei teorijai etc. Taigi teorine prasme socialiniams darbuotojams yra plačiai atveriamas metodinių praktikų paieškos horizontas, vis dėlto *šiuo metu beveik neturime patikrintų, originalių egzistencinio socialinio darbo metodų pavyzdžių*. Sunku rekonstruoti visas įmanomas priežastis, kodėl taip yra. Viena galimybė: specifinė, socialiniam darbui tinkama egzistencialistinė metodika nesukurta, nes šis modelis iki šiol nesulaukė pakankamo

⁷ Deja, šioje vietoje straipsnio autorės privalo apsiriboti pateiktu teiginiu – platesnė diskusija ir argumentavimas pernelyg išplėstų straipsnio apimtį ir nutolintų nuo pagrindinės temos. (Apie socialinio darbo profesijos savivokos Lietuvoje problemas plačiau: Švedaitė-Sakalauskė ir Sakalauskas, 2009; Švedaitė, 2006.)

praktikų ir teoretikų dėmesio. Tačiau galima mąstyti ir atvirkščiai: galbūt egzistencinio socialinio darbo nepopuliarumas kaip tik ir byloja, kad ši teorinė paradigma yra pernelyg sunkiai perkeliama į socialinio darbo praktiką? Viena aišku, egzistencinis socialinis darbas yra stiprus teoriniu lygmeniu, tačiau sunkiau įgyvendinamas praktikoje, ypač tą galima pasakyti apie aktualų socialinio darbo laikotarpį.

Vis dėlto socialinio darbo teorijų perkėlimas į praktiką niekada nebuvo ir veikiausiai nebus vienintelis šių teorijų plėtojimo tikslas. Teorija reikalinga refleksijai, permąstymui, kritikai – visam tam, kas leidžia pakilti virš profesinės kasdienybės rutinos ir iš esmės perklausti, kas daroma ir kodėl. Šiuo požiūriu egzistencialistinė paradigma ypač stipri – savo originaliu ir, galima sakyti, radikaliu požiūriu į žmogų, būtį, visuomenę, egzistenciją ir, žinoma, į socialinio darbo profesijos paskirtį. Būtent todėl egzistencialistinė paradigma gali tapti vėl įdomi ir labai svarbi šiandieniniam socialiniam darbui: visų pirma, kaip galimybė kritiškai vertinti aktualią socialinio darbo profesijos būklę (neo)liberalėjančioje aplinkoje, kita vertus – kaip stiprus akstinas iš naujo atsigręžti į žmogų – socialinio darbo klientą – kaip *asmenį*, turintį gyvybiškai svarbių egzistencinių poreikių bei užduodantį klausimą apie gyvenimą ir jo prasmę. Neabejotina, kad šis klausimas

ištikus asmeninei krizei ar kokiai socialinei negandai būna kaip niekada aštrus.

Išvados

Egzistencinis socialinis darbas, be abejonės, yra savarankiška, originali teorinė socialinio darbo koncepcija, pradėta plėtoti gana seniai, vis dėlto iki šiol negausiai atstovaujama teoretikų, o juo labiau praktikų. Straipsnyje įvardyta bent keletas veiksmų, apsunkinančių egzistencinio socialinio darbo sklaidą ir plėtotę praktikoje. Vis dėlto svarbiausias sunkumas yra nutrauktas pačios socialinio darbo specifikos: ši profesinė veikla, kitaip nei kitų pagalbos profesijų, yra pernelyg priklausoma nuo aktualių socialinės politikos tendencijų. Šiuo metu ne vien Lietuvoje, bet ir Vakarų Europoje stiprėjanti (neo)liberalistinė socialinės apsaugos samprata yra ypač nepalanki egzistenciniam socialiniam darbui. Kita vertus, kaip tik šis faktas galėtų lemti egzistencializmo paradigmos socialiniame darbe atgimimą. Juk egzistencinio socialinio darbo teorija, kurios požiūris į žmogaus būtį radikalus, o į visuomenę ir jos sandarą – kritiškas, gali būti ne tik puiki galimybė iš esmės persvarstyti aktualią socialinio darbo profesijos padėtį, bet ir pažvelgti į socialinio darbo adresatus kiek neįprastu mūsų laikams žvilgsniu – kaip į asmenis, aštriai susiduriančius su gyvenimo prasmės tema.

LITERATŪRA

Alifanovienė D. Teoriniai socioedukacinės veiklos modeliai // Socialinis darbas. 2003, Nr. 2 (4), p. 41–48.

Bommes M., Scherr A. Soziologie der Sozialen Arbeit. Weinheim und München: Juventa Verlag, 2000.

Davies M. The sociology of social work. London: Routledge, 1994.

Dewe B., Otto H.-U. Profession // Handbuch Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Neuwied, Kriftel: Hermann Luchterhand Verlag, 2001.

Frankl V. E. Žmogus ieško prasmės. Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1998.

Galuske M. Methoden der Sozialen Arbeit. Juventa Verlag, 2002.

Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio // Politologija. 2002, Nr. 4 (28), p. 1–21.

Horner N., Kindred M. Using existential and humanist theories in social work. Unit workbook. London: Open learning foundation enterprises Ltd., 1996.

Johnson L. C. Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.

Krill D. Existential social work. New York: The free press, 1978.

Leonavičius V., Norkus Z., Tereškinas A. Sociologijos teorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.

Lazutka R. Gerovės kapitalizmo raidos problemos Lietuvoje // Lietuvos ekonomika Europoje ir globalioje erdvėje. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija ir Ekonominių tyrimų centras. Vilnius, 2007. P. 61–82.

Maslow A. Psichologiniai duomenys ir vertybių problema // Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos. Vilnius: Mintis, 1989.

Norkus, Z. Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Payne M. Modern social work theory. Basingstoke: Macmillan press, 1997.

Ševčikova S. The possibility of use of logotherapy in social work. 2005//www.tissa.net/archive/archive_2006_abstract/htm [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 20 d.].

Švedaitė B. Socialinis darbas Lietuvoje: naujos funkcinės sistemos visuomenėje atsiradimo ir vystymosi prielaidų sociologinė analizė. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2006.

Švedaitė-Sakalauskė B., Sakalauskas G. Recht auf Sozialarbeit in Litauen? // R. Oxenknecht-Witzsch, R. Ernst, M. L. Horlbeck. Soziale Arbeit und Soziales Recht. Luchterhand, 2009. P. 283–293.

Thompson N. Existentialism and social work. Aldershot: Avebury, 1992.

Varžinskienė L. Socialinio darbo profesijos statusas Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2008.

Vitkauskaitė D. Teoriniai socialinio darbo modeliai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001.

Wagner H. Prasmė – prasmės ieška – gyvenimo prasmė // Acta Paedagogica Vilnensia. 2006, t. 17, p. 9–17.

Wagner H. Prasmės suradimas tarp neapibrėžtų modernaus gyvenimo modelių ir asmeninės savivertės siekio // Acta Paedagogica Vilnensia. 2008, t. 20, p. 126–139.

Wendt R. W. Geschichte der Sozialen Arbeit. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1990.

EXISTENTIAL PARADIGM IN SOCIAL WORK: LIMITATIONS AND POTENTIALITY

Natalija Bogdanova, Birutė Švedaitė-Sakalauskė

S u m m a r y

Since the search of the meaning of life sounds unusual as a definition of social work practice, it is necessary to bring to mind existential model of social work which copes with unanswered existential needs that can determine a wide range of social problems. This article discusses the core of existential social work and analyses why this model is not well developed and not fit to everyday practice. The method of the research is analysis, synthesis and interpretation of two studies of existential social work.

In the first part of the article the interpretation of theoretical perspectives is presented. The perspective of D. F. Krill shows existential social work as a personal therapy based on philosophy of existentialism and existential psychotherapy. The second,

N. Thompson's, constructs a broader sociological trend to extend individual approach to the social theory. Despite different attitudes towards existential theory in social work both authors agreed about social worker's personal existential creed in a helping process.

In the second part set limitations of existential model are analyzed. It was shown that existential social work is not developed enough and used by practitioners due to the following: requirements for the personality of a social worker; necessity for both special theoretical knowledge and practice skills that lead to another problem of professional identification of a social worker; weak possibility to work with those clients who have limited competence of intros-

pection and self-reflection; expensiveness of existential social work practice. Finally, the last but not the least problem is the high dependence of social work on social policy and political hand which tends for neoliberalization at present time.

Against the odds, existential paradigm is significant for social work practice. On top of all that

existential theory allows to analyse critically processes that take place in contemporary society and turn back to clients as persons who have vital needs for the meaning of life.

Keywords: existentialism, existential social work, existential world-view, development of social work, (neo)liberal trend in social security.

Iteikta: 2009 04 25

Priimta: 2009 06 27